

Európaiság és államközi integráció Bibó István munkásságában

ABSTRACT

István Bibó, one of the most important Hungarian political thinkers of the 20th century, examined several issues related to the functioning of states and many social phenomena in his studies, providing comprehensive analysis on their development with European contexts. This study seeks to answer the question of what the concept of Europeanness meant to him and how he saw the possibility of achieving interstate integration. Through the analysis of his related works, this paper intends to explore the various meanings of Europeanness as an ethos and the logic in the development that has taken place from the tilting of European balance through the appearance of the principle of self-determination to the emergence of the concept of international integration.

Keywords: Europeanness ■ international relations ■ Central and Eastern Europe ■ principle of self-determination
■ European integration

I. BEVEZETÉS

Szerteágazó munkássága révén Bibó Istvánt méltán tekinthetjük polihisztornak, aki széles történelmi ismereteinek köszönhetően pontosan be tudta mutatni az őt foglalkoztató közjogi jogintézmények, szociológiai jelenségek társadalomlélektani hátterét és fejlődési ívét, amely kellő támpontot adott számára a kívánatosnak tartott megoldások felvázolásához. Azonban kutatásai nem korlátozódnak Magyarország és a közép-kelet-európai államok fejlődésének elemzésére, hanem olyan nemzetközi jogi vonatkozású témákkal összefüggésben is maradandót alkotott, mint a szuverenitás vagy az önrendelkezés kérdése, amelyek vizsgálata során a „magasabb integráció” megvalósíthatóságának kérdé-

sével is foglalkozott, tükröt állítva ezzel napjaink Európai Uniója elé.^[1] Bibó sem valamely jogághoz szorosan kötődő szaktudós,^[2] sem történész nem volt, azonban – Szűcs Jenő szavaival élve – tudós politikai gondolkodóként olyan rálátással rendelkezett az európai állam- és társadalomfejlődésre, amely lehetővé tette számára az okok és okozatok rendszerező feltárását.^[3] Európai gondolkodóként a kontinens államai és a polgáraik számára is az ideális lelkiállapot elérésének mikéntjét igyekezett meghatározni, jelen írás az életműve gerincét közreadó *Válogatott tanulmányok*-sorozatban megjelent munkái segítségével annak feltárására tesz kísérletet, hogy ezekben miként jelent meg az európaiság és az államok közötti integráció gondolata.

II. BIBÓ ISTVÁN EURÓPAISÁG-ETHOSZA

Bibó István számára az európaiság nem pusztán történelmi és kulturális valóságot jelentett, hanem követésre érdemes minőséget. Mindezt jól tükrözi, hogy a második világháború utáni rendezés során az általa „európainak” nevezett módszerek alkalmazásának helyreállítását tartotta ildomosnak, amelyet ő elsődlegesen emberi, decens, keresztény és liberális magatartási módok és eljárások összességeként írt le. A fenti jelzõt nem kötötte kizárólagosan az európai kontinenshez, sőt, élesen szembeállította a korában itt megvalósult szélsőséges ideológiákkal.^[4] Már ebből is következik, hogy a fenti értelemben vett európaiság nem érvényesült térben és időben a kontinens valamennyi régiójában azonos módon – nem is érvényesülhetett, mivel az európai államok politikai rendszerei eltérő társadalmi fejlődés eredményeként alakultak ki.

Az európai államok fejlődésének elsődleges fokmérőjeként tekintett arra, hogy milyen mértékben vált feloldhatóvá az embernek a másik embertől való félelme az adott társadalomban fennálló kényszerek megszüntetése révén.^[5] Ezt nagy ívű történelmi áttekintéssel támasztotta alá, amely keretében megvizsgálta a fenti folyamat ingamozgását. A félelemmentes, nyugodt társadalom előképét a görög-római demokráciákban és a kötelességekre épülő konfuciuszi Kínában vélte felfedezni, amelyet nyugaton idővel a római császárok zsarnoki uralma váltott fel, és ez végül anarchiába torkollott. Gondolatvilágában meghatározó szerepet töltött be Krisztus és a kereszténység, amelyek a társadalomban érvényesülő félelemmel, haraggal és agresszióval szemben a szelídséget és a szeretetet hirdették. A „germán erdőkből” és a „keleti sztyeppékről” érkező harcias törzsfők és kíséretük idővel kialakították a hűbériség különböző formáit Európa-szerte, ugyanakkor ezen

[1] Kukorelli, 2019, 12.

[2] Kukorelli, 2019, 12.

[3] Szűcs, 1981, 313.

[4] Bibó, 1943-1944, 551.

[5] Bibó, 1971-1972, 12.

elitek nagyban támaszkodtak a görög-római kultúrát átörökítő papságra, akik ezáltal kiterjedt államszervező feladatot is elláttak, tevékenységüket a jogászai gyakorlatiasság jellemezte. Mindazonáltal a későbbiek szempontjából lényegesnek tartotta, hogy a keresztény filozófiában megjelenő ideálok magukban hordozták a kritika lehetőségét is a fennálló renddel szemben.^[6]

E fejlődés lényeges mozzanatának tekintette a reformációt, amely, bár megszüntette a nyugati keresztény világ univerzalitását, létrehozta azt az új ember-típust, amely érzékennyé vált a szabadságjogok érvényesülése iránt. Így történetes az, hogy míg a protestánsná vált államok – elsősorban Anglia és Hollandia – újkori szabadságmozgalmai organikus kapcsolatot mutattak a középkori szabadságintézményekkel, addig az ellenreformáció merevsége miatt a katolikus országokban ez a régi renddel való teljes szembefordulást jelentette.^[7] A francia forradalom sikereként értékelte az arisztokratikus előjogokkal való szembeszállást e privilégiumok funkcióvesztése miatt, ugyanakkor mélyen elítélte az állandósult forradalmi terrort, amely pont a félelmet tette társadalmi normává. Figyelemreméltó, hogy a szocialista forradalmakra a polgári forradalmak folytatásaként, második fázisaként tekintett, ugyanis míg az előbbi a születési előjogok öröklése, addig az utóbbi az óriási vagyontömegek áthagyományozása elleni fellépést jelentette.^[8]

Bibó munkásságának meghatározó elemét képezte a különböző politikai ideológiák kritikus vizsgálata, illetve a korának európai szélsőségeivel szembeni intellektuális fellépés. A francia forradalom a tisztító hatása mellett megteremtette a forradalom üres romantikáját, illetve ez olyan deformált alkotokat is életre hívott, mint az erőszakos fellépés alkalmazását kívánó forradalmár és a bemerevedett rendszerekhez a végletekig ragaszkodó reakciós („reakcionárius”) embertípusa, amelyet a következő közel két évszázad politikai fejlődése szempontjából rendkívül károsnak tartott.^[9] Jól mutatja e kategóriák zsákutcás jellegét, hogy a már általa is mélyen embertelennek és barbárnak ítélt fasizmust a harmincas-negyvenes évek baloldala túl reakciónak, a jobboldal viszont túl forradalminak minősítette.^[10] A forradalmi romantika ideologizálása és a forradalmár–reakciós ellentét főszabállyá tétele volt a radikális szocializmussal és a kommunizmussal szemben megfogalmazott kritikájának meghatározó eleme is.^[11] Az eszmei háttérüket képező marxizmus ellenében felrótta, hogy ezen ideológia a gazdasági tényezőket, a jólét biztosítását aránytalanul előtérbe helyezte olyan szempontokkal szemben, mint a társadalom belső egyensúlya és igazságossága, illetve az erőszak alkalmazásának fokozatos csökkentése.^[12]

[6] Bibó, 1971-1972, 31.

[7] Bibó, 1971-1972, 63-64.

[8] Bibó, 1971-1972, 49.

[9] Bibó, 1943-1944, 312.

[10] Bibó, 1943-1944, 554.

[11] Bibó, 1943-1944, 313.

[12] Bibó, 1971-1972, 55.

Az európaiságról alkotott bibói eszménykép tehát élesen szemben állt a korának Magyarországon kényszerből érvényesülő forradalmi szocializmussal. Az európai társadalomfejlődésre ő lényegében szabadságprogramként tekintett, amely keretében egyre nagyobb mértékben érvényesül az egyenlő emberi méltóság.^[13] Mindez az emberek közötti kényszerhelyzetekből eredő félelmek feloldása révén érhető el, amely a társadalmat szervező különböző technikák humanizálásával, racionalizálásával és moralizálásával valósulhat meg.^[14] Az előzőekkel összhangban Bibó ideális államformának a modern, moralizált demokráciát tartotta, amely nem a sokak uralmának enged teret, hanem magának az uralomnak a megszüntetését tűzi ki célul.^[15] Az ilyen állam egyenlőként tekint polgáira, és legfeljebb a teljesítményeken alapuló többletlehetőségeket ismeri, amely felett azonban állandó demokratikus kontroll működik.^[16]

III. AZ EURÓPAI EGYENSÚLY ÉS AZ 1945 UTÁNI EURÓPAI RENDEZÉS KÉRDŐJELEI

Az európai államok lehetséges együttműködésével Bibó a második világháború utáni rend kialakítása kapcsán foglalkozott. A világegés kiváltó okát az európai egyensúly megbillenésében vélte felfedezni, amelyet ő nem gazdasági, hanem politikai természetű kategóriaként értelmezett. Elméletében a politikai egyensúlyra olyan társadalmi állapotként tekintett, amely kizárja a hatalom koncentrációját, azáltal, hogy a hatásköreik mellett erkölcsi tartalommal is felruhazza az egymást korlátozni képes szervezeteket. A társadalomlélektani ki-egyensúlyozottság gondolatiságát a nemzetközi kapcsolatok vonatkozásában is alkalmazta, aminek szellemében olyan méltányos béke kialakítását tartotta kívánatosnak, amelybe a vesztes fél is képes belenyugodni.^[17]

Az egyensúly megbillenésének okait a francia forradalom által életre hívott változásokig, közelebről a nemzet fogalmának modernkori megszületéséig vezette vissza. Míg a közép- és koraujkorban a közügyek vitele a natio-nak, azaz az állam nemességének az előjoga volt, addig a forradalom hatására ez mindenkinek a személyes ügyévé, tömegérzelemmé vált,^[18] amely állami keretek között realizálódott, vagy ilyen kívánt kialakítani. Bibó munkásságának egyik fő gondolata és visszatérő eleme az az eltérő irányú fejlődés volt, amely a nyugat-európai államok, illetve Közép- és Kelet-Európa között a nemzetté válás folyamata kapcsán fennállt. Rávilágított arra, hogy míg nyugaton és északon a nacionalizmus

[13] Bibó, 1971-1972, 89.

[14] Bibó, 1971-1972, 120.

[15] Bibó, 1971-1972, 96.

[16] Bibó, 1971-1972, 89.

[17] Bibó, 1943-1944, 298-304.

[18] Bibó, 1943-1944, 311.

lényegében rögzült állami keretek között, relatíve stabil gazdasági és politikai összesség mellett demokratikus közösségi tömegérzelemként jelent meg, addig a Rajnától keletre ilyenről nem beszélhettünk. Itt elsődlegesen a Habsburgok államalakulatát tartotta végzetesnek, amely több, korábban független államot foglalt magában, ahol e népek a nemzetté válás során nem tapasztalhatták meg a stabil állami keretek adta biztonságát. Ehhez társult még a demokratikus eszmék Napóleon általi erőszakos terjesztése, amely nemhogy demokratizálta volna a térségben a nacionalizmust, hanem szembeállította egymással a két ideológiát. A számos bizonytalanság és feszültség a térségben táptalaját adta a „közösségért való egzisztenciális félelem” nyugaton ritkán ismert érzésének, amely deformált nemzeti alkatoakat hívott életre, illetve a második világégés borzalmaival is eredményező politikai hisztériákhoz vezetett.^[19]

Annak elérése céljából, hogy Európa a háború lezárását követően egyensúlyi helyzetbe tudjon kerülni, Bibó öt feltételt sorolt fel. A legáltalánosabb követelmény ezek közül az új és tartós szervezeti formák létrehozása volt a világ és Európa számára is, torzult fejlődésük miatt kiemelten fontosnak tartotta a közép- és a kelet-európai államok bevonását ebbe. Kifejezetten e térség stabilizálását célozta a fent részletezett, ún. európai módszerek helyreállítása és az e területen kialakult határviták rendezése. Emellett két meghatározó állam helyzetének rendezését vázolta fel annak kijelölésével, hogy Németországot szükséges visszavezetni Európába, illetve a Szovjetunió („Szovjet-Oroszország”) helyét meg kell találni a kontinens államai között. Ahogy az európai válság kialakulását elsődlegesen politikai okokra vezette vissza, úgy a regenerálást is mindenekelőtt ilyennek képzelte el, amelyhez viszonyítva a gazdasági konszolidációt másodlagosnak, technikai jellegűnek vélte.^[20]

Azonban az 1945 utáni rendezés során Bibó víziói csak részben valósultak meg. A felsorolt elemek közül legsikeresebbnek az új világszervezet létrehozása volt az Egyesült Nemzetek formájában, amelynek tagállamai a Biztonsági Tanácsra ruházták a nemzetközi béke és biztonság fenntartásának fő felelősségét.^[21] Az ezen belül kialakított állandó tagság rendszere kapcsán Bibó figyelme a nagyhatalmi egyetértés jelentőségére irányult, és kimutatta, hogy ennek korábbi modelljei meghatározóak voltak az európai konfliktusok megelőzése és kezelése során. Első sikeres formációként a napóleoni háborúkat lezáró bécsi kongresszus idején létrehozott, még az uralkodókhoz fűződő lojalitáson és egymás tiszteletben tartásán alapuló ún. európai koncertre tekintett, amely 1914-ig lényegében biztosítani tudta a kontinens stabilitását.^[22] Ezzel szemben a Párizs környéki békékkel felállított Nemzetek Szövetsége a győztes államok érdekeinek megfelelően működött, ami által a keretei között nem jöhetett létre teljes

[19] Bibó, 1943-1944, 330-334.

[20] Bibó, 1943-1944, 545-546.

[21] ENSZ Alapokmány, 24. cikk (1) bekezdés. Magyarországon kihirdette: 1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról.

[22] Bibó, 1965-1974, 460-463.

nagyhatalmi egyetértés. E hiányosságok egy idő után a szervezet „kikerüléséhez” vezettek, aminek legszomorúbb példája a Csehszlovákiát felosztó, 1938. évi müncheni egyezmény volt.^[23] Az Egyesült Nemzetek Szervezete kapcsán megfelelőnek tartotta az Alapokmány által kialakított szervezeti formákat, különösen a Közgyűlés és a Biztonsági Tanács feladatainak meghatározását, amennyiben azok a gyakorlatban is akként érvényesülnek, hogy az első egyfajta nemzetközi közéleti fórumként funkcionál, a második pedig a globális biztonság végső fóruma marad, és nem cserélődnek fel ezek a szerepek.^[24]

Sajnálatos módon a kelet-európai államok második világháború utáni helyzetének rendezése nem az európai módszerek alkalmazásával valósult meg. Bibó rámutatott azokra a történelmi párhuzamokra, amelyek a térség államait letérítették a demokratikus fejlődés útjáról, és hozzájárultak a nyugat-európaihoz képest torzult lelkiállapot kialakulásához. Ugyanis a térségben végbement demokratikus kísérletek egytől egyik kudarcot vallottak, és olyan tragikus eredményekhez vezettek, mint Lengyelország harmadik felosztása a 18. század végén, a magyar szabadságharc elvesztése 1848–49-ben, illetve Csehszlovákia feldarabolása a második világháború előestéjén.^[25] Mindez nem pusztán az érin-tett népeket fordította szembe a nemzetiségeikkel, hanem életre hívta részük-ről a területi igények külpolitikáját a nézetük szerint őket cserbenhagyó európai nagyhatalmak irányában.^[26] Az első világháborút lezáró Párizs környéki békek közél sem rendezték megnyugtatóan a helyzetet, amely háttérben Bibó szerint elsődlegesen az állt, hogy nem érvényesítették következetesen az azok alapjával meghirdetett wilsoni elveket, amelyek szerint a nyelvi határok mentén kell a nemzetállami határokat kialakítani.^[27] A második világháborút követően ugyanezen okból kifolyólag nem valósulhatott meg a térség konszolidációja, ugyanis a békekötésben meghatározó szerepet játszó nagyhatalmak között a hidegháború előszeleként kialakult bizalmi válság megakadályozta, hogy bármilyen elvi alapot meghatározni és érvényesíteni tudjanak.^[28] Bibó az itt élő népek közötti megbékélés és a demokratikus fejlődésük előfeltételének a „közös elaljasodásra való közös rádöbbenést” tartotta, hazája számára pedig az újabb békeszerződésbe való belenyugvást javasolta azzal, hogy az ország nem maradhat közömbös a határon túli magyarság sorsa iránt.^[29]

A közép- és kelet-európai kisállamokat nyugatról és keletről határoló két nagyhatalom, Németország és a Szovjetunió háború utáni helyzete sem úgy alakult, amely megteremthette volna a konszolidáció külső feltételeit a térségben. Amennyiben Bibó nyomán a bécsi kongresszus sikerének két fő tényezőjeként

[23] Bibó, 1965-1974, 466-470.

[24] Bibó, 1965-1974, 474-479.

[25] Bibó, 1946a, 202-207.

[26] Bibó, 1946a, 235-236.

[27] Bibó, 1946a, 256-259.

[28] Bibó, 1946b, 278.

[29] Bibó, 1946b, 285., 292-293.

a nagyhatalmi egyetértés meglétét és az elvi alapok következetes végrehajtását tartjuk, megállapítható, hogy az 1945 utáni rendezés során az első érvényesült, azonban a politikai ellentétek fokozódása miatt a második háttérbe szorult. A hitlerizmus szörnyűségei miatt a háború végére lényegében az egész nemzetközi közösség Németország ellen fordult, és a klasszikus értelemben vett békekötés helyett a nagyhatalmak gyakorlatilag átvették annak kormányzását. A köztük lévő egyetértés hamarosan megszűnt, ezért jött létre az ideiglenesnek szánt megszállási övezetektől a két német állam.^[30] Bibó hosszasan értekezett Németország európai közösségbe való visszavezetésének jelentőségéről és módszereiről,^[31] végül erre nem kis részben maguknak az Európai Közösségeknek a létrehozásával került sor. A nagyhatalmi egyetértés ideiglenes nyertese a Szovjetunió lett, amely befolyási övezetét a közép- és kelet-európai államokra is kiterjesztette, ám az európai egyensúly ilyen kibillenése nem válhatott tartóssá, és a nyolcvanas évek végén bekövetkezett rendszerváltások eredményeként a térség országai ismét elindulhattak a Nyugathoz való csatlakozás útján.

IV. AZ ÖNRENDELKEZÉSI ELV ÉS AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓ

Habár a nemzetközi közösség egésze vonatkozásában az Egyesült Nemzetek Szervezete megalapításával a mai napig működő keretek jöttek létre, az európai államok esetén a békés együttélést biztosító, időtálló szervezeti formák kialakítása lassabban történt. Az előbbi azért jöhetett létre még 1945-en, mert egy korábban létezett szervezetet, az első világháborút lezáró békeszerződésekkel megalkotott Nemzetek Szövetségét váltotta fel, amely nem tudta betölteni a funkcióját,^[32] és bekövetkezett az újabb világégés. Az európai államok együttműködésének azonban nem voltak olyan átfogó, modernkori előzményei, amelyekre egy integrációs szervezet rögtön épülhetett volna. Sőt, a 19. második fele és a 20. század első évtizedei inkább a nemzetállami törekvésekről szóltak a kontinensen. A bécsi kongresszus nyomán a nemzetközi viszonyok rendező elve ekkor még a monarchikus–feudális legitimitás volt, amely lényegében magyarázatot ad arra is, hogy a korszakban újjáalakult vagy újonnan létrejött államokban miért a monarchia lett az államforma. Ez egy ideig – Bibó szavaival élve – felemás kiegyezésben tudott élni a francia forradalom által életre hívott nemzeti elvvel, azonban az első világháború a régi, monarchikus legitimitás elvének összeomlását eredményezte.^[33]

A nemzetközi közösség 1918 utáni viszonyaiban a népszuverenitás külső aspektusaként a népek önrendelkezési joga vált az új rendező elvvé, amelyet

[30] Bibó, 1965-1974, 470-471.

[31] Bibó, 1943-1944, 585.

[32] Ennek okairól lásd Bibó, 1965-1974, 468-470.

[33] Bibó, 1965-1974, 322-325.

a béketárgyalások is a zászlajukra tűztek.^[34] Azonban, ahogy korábban láthatuk, az elv alkalmazása a békecsinálás során nem valósult meg konzekvensen, ami több diszharmoniót okozott, mint a korábbi monarchikus–feudális legitimitáció.^[35] Bibó az önrendelkezés elvével összefüggésben elemezte azt, hogy ez mennyiben minősülhet a kontinensre kiterjedő integrációk vagy a világállam akadályának. Megállapította, hogy nem önmagában az elv képezi az előzőek gátját, hanem annak ténye, hogy a mögötte húzóó közösségi tudat elsődlegesen a nemzetállami keretek kialakításában tud gondolkodni, és nem fogalmazza meg célként a több ilyen magában foglaló együttműködés létrehozását.^[36] Hogy mennyire igaz volt Bibónak, azt az Aristide Briand francia kormányfő, majd külügyminiszter által a húszas évek végén megfogalmazott Európa-terv sorsa kiválóan érzékelteti. Briand 1929 szeptemberében vázolta fel a vámhatárok lebontását magában foglaló gazdasági integráció tervét, amelyet az európai államok többsége támogatott. Azonban a következő hónapok eseményei megváltoztatták az elképzelést. A Briand-kormány bukása, majd a „nagy gazdasági világválság” kezdete átalakította az eredeti koncepciót, és a következő év májusában bemutatott részletes tervezetben már inkább a politikai elemek dominánsa alatt, amely a francia Európa-politika elsődleges célja volt a korszakban.^[37] Mivel az államok jelentős része nem tudott belenyugodni az egy évtizeddel azelőtt kialakított európai rendbe, nem mutattak nyitottságot az azt konzerválni szándékozó politikai integráció iránt sem.

A korábbi, felemás tapasztalatok alapján az önrendelkezés elve a második világháborút követően Európában háttérbe szorult, és mivel a lakosság egy részének lojalitása továbbra is bizonytalan maradt egyes államokhoz, paradox módon ez az elv képezte alapját a kitelepítéseknek és a lakosságcseréknek is.^[38] A nemzetállamiság és az önrendelkezési elv látszólagos korlátjaként a korszakban erősödtek meg az európai integráció létrehozására irányuló elképzelések, amelyek közül az egyik elsőt Winston Churchill fogalmazta meg az 1946. szeptemberi, zürichi beszédében. Ő a francia–német megbékélésen alapuló „valamiféle Európai Egyesült Államok” létrehozását javasolta a kontinens államai számára, azonban a Bibó által is kiemelt fokozatosság elvét szem előtt tartva,^[39] első gyakorlati lépésként az ún. Európa Tanács felállítását vélte szükségesnek.^[40]

Végül az európai integráció nem közvetlenül a fentiekből fejlődött ki, hanem egy gazdasági együttműködésként felvázolt elképzelésből, amelyet Robert Schu-

[34] Bibó, 1965-1974, 326.

[35] Bibó, 1965-1974, 331.

[36] Bibó, 1965-1974, 382.

[37] Lásd Gyurgyák, 2016, 166-167.

[38] Bibó, 1965-1974, 335.

[39] Bibó, 1965-1974, 382.

[40] Lásd Gyurgyák, 2016, 168.

man francia külügyminiszter mutatott be 1950. május 9-én.^[41] Mindez nem áll ellentétben Bibó egyik korábban idézett nézetével, amely szerint a gazdasági rendezés másodlagos a politikaihoz képest, mivel a Schuman-nyilatkozat nyomán felállított Európai Szén- és Acélközösség is kettős természetű volt. A tevékenysége éppen azon nyersanyagokra terjedt ki, amelyek a világháborúkat megelőző fegyverkezés anyagi alapját képezték, így ezek közös intézmények általi ellenőrzése nem pusztán a közös piac első lépésének minősült, hanem az esetleges újabb európai fegyveres konfliktusokkal szemben is garanciát jelentett. Az így létrejött, nemzetek feletti jogalkotó és igazságszolgáltató intézményeket magában foglaló integráció azért csak látszólagos korlátja az önrendelkezési elvnek, mert a tagállamok a szuverenitásukhoz tartozó egyes hatásköröket önként, nemzetközi szerződés útján ruházták a szervezetre. Bibó kiválóan ábrázolta e folyamat lélektani hátterét annak bemutatásával, hogy ilyesféle együttműködésben való részvételre éppen a fejlettebb államok mutattak nagyobb hajlandóságot, ahol a nemzeti keretek stabilizálódtak, a szabadságtartalom megnövekedett, illetve a demokrácia és a nemzeti tudat harmóniában állt, vagy ismét abba került.^[42]

Nem pusztán az Európai Szén- és Acélközösség létrehozásának körülményei álltak összhangban Bibónak az önrendelkezési elvről megfogalmazott gondolataival, hanem maga az integráció is a fokozatos fejlődés általa javasolt útját járta be.^[43] Az ún. szektorális természetű gazdasági együttműködést jelentő ESZAK sikerei nyomán a tagállamok néhány évvel később megalapították a horizontális jellegű, az egész gazdaságra kiterjedő közös piacot magában foglaló Európai Gazdasági Közösséget és a nukleáris energia békés felhasználását célul tűző Európai Atomenergia-közösséget. A tagállamok akarata negyven évvel később jutott el abba fázisba, hogy lefektessék a közjogi-politikai integráció alapjait. Az Európai Uniót létrehozó, 1992. évi Maastrichti Szerződés a szervezet céljaként rögzítette a béke megőrzését és a nemzetközi biztonság megerősítését azon Helsinki Záróokmánnyal összhangban, amely tartalmazza a határok sérthetetlenységét és az államok területi integritását.^[44] E status quo rögzítése az évszázados küzdelmek tárgyát képező területi igényekről való lemondásként értelmezendő, ami miatt az európai integráció első ránézésre akár lezártnak is tekinthető lenne – azonban az elmúlt harminc év eseményeiből tudhatjuk, hogy ez közel sincs így. Sokkal jobban jellemzi az európai projekt természetét, illetőleg a bibói értelemben vett magasabb integráció megvalósításának aprómunkáját az uniós alapszerződésekbe szintén a Maastrichti Szerződés által illesztett azon rendelkezés, amely az Uniót az Európa népei közötti egyre szorosabb egység létrehozásának folyamatként írja le.^[45]

[41] Lásd Gyurgyák, 2016, 171-172.

[42] Bibó, 1965-1974, 382.

[43] Bibó, 1965-1974, 383.

[44] A rendelkezés jelenleg az Európai Unióról szóló szerződés (EUSz.) 21. cikk c) pontjában található. HL C 202., 2016.6.7., 29.

[45] Jelenleg EUSz. 1. cikk. HL C 202., 2016.6.7., 16.

V. ZÁRÓ GONDOLATOK

Habár Bibó lényeges elérendő célként tekintett az európai államokat magában foglaló, tartós szervezeti forma létrehozására, írásaiban kifejezetten nem foglalkozott az Európai Közösségekkel, amit az is befolyásolhatott, hogy a nemzetközi államközösséget elemző tanulmánya az integráció megtorpanását jelentő, ún. eurószklerózis időszaka alatt készült.^[46] Ugyanakkor a „nemzetfeletti integrációról” írt gondolatai arról tanúskodnak, hogy figyelemmel kísérte annak kialakulását és fejlődését, illetve általános törvényszerűségeket is megfogalmazott az együttműködés vonatkozásában. Ahogy a társadalmon belül a félelem megszüntetését és az emberi méltóság érvényesülését vélte alapvetőnek, úgy az államok egymás közötti viszonyaiban is az egyensúlyi helyzetet tartotta ideálisnak, ami a nagyhatalmi realitások figyelembevételét, de ezzel egyidejűleg a méltányosság elvének széleskörű alkalmazását jelentette számára. Mivel az európai társadalomfejlődésre szabadságprogramként tekintett, azon államokat minősítette alkalmasnak az együttműködésben való részvételre, amelyekben ez már stabil realitássá vált, habár magát az integrációt egy lépésről lépésre megvalósítható folyamatként vázolta fel, amely a népek szabad akaratával összhangban valósulhat meg.

IRODALOM

- Bayer József (1999): Globalizálódás, európai integráció és nemzeti identitás. In: *Politikatudományi Szemle*. 1999/1. sz.
- Bibó István (1943-1944): Az európai egyensúlyról és békéről. In: Bibó István (1986): *Válogatott tanulmányok*. Első kötet, 1935–1944. Magvető, Budapest.
- Bibó István (1946a): A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: Bibó István (1986): *Válogatott tanulmányok*. Második kötet, 1945–1949. Magvető, Budapest.
- Bibó István (1946b): A békeszerződés és a magyar demokrácia. In: Bibó István (1986): *Válogatott tanulmányok*. Második kötet, 1946–1949. Magvető, Budapest.
- Bibó István (1971-1972): Az európai társadalomfejlődés értelme. In: Bibó István (1986): *Válogatott tanulmányok*. Harmadik kötet, 1971–1979. Magvető, Budapest.
- Bibó István (1965-1974): A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvosságai: Önrendelkezés, nagyhatalmi egyetértés, politikai döntőbíráskodás. In: Bibó István (1990): *Válogatott tanulmányok*. Negyedik kötet, 1935–1979. Magvető, Budapest.
- Gyurgyák János (2016): *Európa alkonya? Utak és tévutak az európai történelemben és politikában*. Osiris, Budapest.
- Kukorelli István (2019): Bibó István láthatatlan alkotmánya. In: *Politikatudományi Szemle*. 2019/1. sz.
- Szűcs Jenő (1981): Vázlat Európa három történeti régiójáról. In: *Történelmi Szemle*. 1981/3. sz.

[46] Bayer, 1999, 10.